

CAPUT XVII.

Quo fructu Romani bella gesserint, et quantum his quos vicere contulerint.

I. QUANTUM enim pertinet ad hanc vitam mortaliū, quæ paucis diebus ducitur et finitur, quid interest sub cuius imperio vivat homo moriturus, si illi, qui imperant, ad impia et iniqua non cogant? Aut vero aliquid nocuerunt Romani gentibus, quibus subjugatis imposuerunt leges suas, nisi quia id factum est ingenti strage bellorum? Quod si concorditer fieret, idipsum fieret meliore successu: sed nulla esset gloria triumphantium. Neque enim et Romani non vivebant sub legibus suis, quas cæteris imponebant. Hoc si fieret sine Marte et Bellona, ut nec victoria locum haberet, nemine vincente, ubi nemo pugnaverit, non-ne Romanis et cæteris gentibus una esset eademque conditio? Præsertim si mox fieret, quod postea gratissime atque humanissime factum est: ut omnes ad romanum imperium pertinentes societatem acciperent civitatis et romani cives essent; ac sic esset omnium, quod erat ante paucorum: tantum, quod plebs illa, quæ suos agros non haberet, de publico viveret: qui pastus ejus per bonos administratores reipublicæ gratius a concordibus præstaretur, quam victis extorqueretur.

II. Nam quid intersit ad incolumitatem, bonosque mores, ipsas certe hominum dignitates, quod alii vicerunt, alii victi sunt, omnino non video, præter illum gloriæ humanæ inanissimum fastum, in quo perceperunt mercedem suam, qui ejus ingenti cupidine arserunt, et ardentia

bella gesserunt. Numquid enim illorum agri tributa non solvunt? Numquid eis licet discere, quod aliis non licet? Numquid non multi senatores sunt in aliis terris qui Romanam ne facie quidem norunt? Tolle jactantiam, et omnes homines quid sunt nisi homines? Quod si perversitas sæculi admitteret, ut honoratiores essent quique meliores: nec sic pro magno haberi debuit honor humanus, quia nullius est ponderis fumus. Sed utamur etiam in his rebus beneficio Domini Dei nostri: consideremus quanta contempserint, quæ pertulerint, quas cupiditates subegerint pro humana gloria, qui eam tanquam mercedem talium virtutum accipere meruerunt: et valeat nobis etiam hoc ad opprimendam superbiam; ut cum illa Civitas, in qua nobis regnare promissum est, tantum ab hac distet, quantum distat coelum a terra, a temporali lætitia vita æterna, ab inanibus laudibus solida gloria, a societate mortalium societas Angelorum, a lumine solis et lunæ lumen ejus qui fecit solem et lunam, nihil sibi magnum fecisse videantur tantæ patriæ cives, si pro illa adipiscenda fecerint boni operis aliquid, vel mala aliqua sustinuerint; cum illi pro hac terrena jam adepta tanta fecerint, tanta perpassi sint. Præsertim quia remissio peccatorum, quæ cives ad æternam colligit patriam, habet aliquid, cui per umbram quamdam simile fuit asylum illud romuleum, quo multitudinem, qua illa civitas conderetur, quorumlibet delictorum congregavit impunitas.

CAPUT XVIII.

Quam alieni a jactantia esse debeant Christiani, si aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cum tanta Romani gesserint pro humana gloria et civitate terrena.

Quid ergo magnum est pro illa æterna cœlestique patria, cuncta sæculi hujus quamlibet jocunda blandimenta contemnere, si pro hac temporali atque terrena filios Brutus potuit et occidere, quod illa facere neminem cogit? Sed certe difficilius est filios interimere, quam quod pro ista faciendum est, ea quæ filiis congreganda videbantur atque servanda, vel donare pauperibus, vel si existat tentatio quæ id pro fide atque justitia fieri compellat, amittere. Felices enim vel nos vel filios nostros, non divitiæ terrenæ faciunt, aut nobis viventibus amittendæ, aut nobis mortuis a quibus nescimus, vel forte a quibus nolumus, possidendæ: sed Deus felices facit, qui est mentium vera opulencia. Bruto autem, quia filios occidit, infelicitatis perhibet testimonium etiam Poëta laudator. Ait enim:

... Natosque pater nova bella moventes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix, utcumque ferent ea facta minores

Sed versu sequenti consolatus est infelicem:

Vincit amor patriæ, laudumque immensa cupido¹.

Hæc sunt duo illa libertas et cupiditas laudis humanæ, quæ ad facta compulere miranda Romanos. Si ergo pro libertate moriturorum et cupiditate laudum, quæ a mor-

¹ Virg. *Aeneid.* vi.

talibus expetuntur occidi filii a patre potuerunt; quid magnum est, si pro vera libertate, quæ nos ab iniquitatis et mortis et diaboli dominatu liberos facit, nec cupiditate humanarum laudum, sed charitate liberandorum hominum, non a Tarquinio rege, sed a dæmonibus et dæmonum principe, non filii occiduntur, sed Christi pauperes inter filios computantur?

II. Si alius etiam romanus princeps, cognomine Torquatus¹, filium, non quia contra patriam, sed etiam pro patria, tamen quia contra imperium suum, id est, contra quod imperaverat pater imperator, ab hoste provocatus juvenili ardore pugnaverit, licet vicisset, occidit; ne plus mali esset in exemplo imperii contempti, quam boni in gloria hostis occisi: ut quid se jactent, qui pro immortalis patriæ legibus omnia, quæ multo minus quam filii diliguntur, bona terrena contemnunt? Si Furius Camillus² etiam ingratham patriam, a cujus cervicibus acerrimorum hostium Veientium jugum depulerat, damnatusque ab æmulis fuerat, a Gallis iterum liberavit, quia non habebat potiore ubi posset vivere gloriosus; cur extollatur velut grande aliquid fecerit, qui forte in Ecclesia ab inimicis carnalibus gravissimam exhonorationis passus injuriam, non se ad ejus hostes hæreticos transtulit, aut aliquam contra illam ipse hæresim condidit, sed eam potius quantum valuit ab hæreticorum perniciosissima pravitate defendit; cum alia non sit, non ubi vivatur in hominum gloria, sed ubi vita acquiratur æterna? Si Mutius³, ut cum Porsenna rege pax fieret, qui gravissimo bello Romanos premebat, quia Porsennam ipsum occidere non potuit, et pro eo alterum deceptus occidit, in ardentem aram ante oculos ejus dexteram extendit, dicens multos tales,

¹ Vide supra, lib. i, c. 23. — ² Id. lib. ii, c. 17. et lib. iv, c. 7. — ³ Liv. lib. ii. Plutarch. in Publicola.

qualem illum videret, in ejus exitium conjurasse; cuius ille fortitudinem et conjurationem talium perhorrescens, sine ulla dilatione se ab illo bello, facta pace, compescuit: quis regno cœlorum imputaturus est merita sua, si pro illo non unam manum, neque hoc sibi ultro faciens, sed persequente aliquo patiens, totum flammis corpus impenderit? Si Curtius armatus equo concito in abruptum hiatus terræ se præcipitem dedit¹, deorum suorum oraculis serviens, quoniam jusserant ut illuc id quod Romani haberent optimum mitteretur, nec aliud intelligere potuerunt, quam viris armisque se excellere, unde videlicet oportebat ut deorum jussis in illum interitum vir præcipitaretur armatus: quid se magnum pro æterna patria fecisse dicturus est, qui aliquem fidei suæ passus inimicum, non se ultro in talem mortem mittens, sed ab illo missus obierit: quandoquidem a Domino suo eodemque rege patriæ suæ certius oraculum accepit: « Nolite timere eos » qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere²? Si se occidendos certis verbis quodam modo consecrantes Decii devoverunt³, ut illis cadentibus et iram deorum sanguine suo placantibus romanus liberaretur exercitus; nullo modo superbient sancti Martyres tanquam dignum aliquid pro illius patriæ participatione fecerint, ubi æterna est et vera felicitas, si usque ad sui sanguinis effusionem, non solum suos fratres, pro quibus fundebatur, verum et ipsos inimicos, a quibus fundebatur, sicut eis præceptum est, diligentes, charitatis fide et fidei charitate certarunt? Si Marcus Pulvillus dedicans ædem Jovis, Junonis, Minervæ, falso sibi ab invidis morte filii nuntiata⁴, ut illo nuntio perturbatus abscederet, atque ita dedicationis gloriam collega ejus consequeretur, ita contempsit, ut

¹ Liv. lib. vii. et Valer. lib. v, c. 5. — ² Matth. x, 28. — ³ Liv. lib. viii et x. — ⁴ Id. lib. ii. Valer. lib. v, c. 10. Plutarch. in Publicola.

eum etiam projici insepultum juberet; et sic in ejus corde orbitatis dolorem gloriæ cupiditas vicerat: quid magnum se pro Evangelii sancti prædicatione, qua cives supernæ patriæ de diversis liberantur et colliguntur erroribus, fecisse dicturus est, cui Dominus de sepultura patris sui sollicito ait: « Sequere me, et sine mortuos sepelire mortuos suos¹? » Si M. Regulus, ne crudelissimos hostes jurando falleret, ad eos ab ipsa Roma reversus est², quoniam sicut Romanis eum tenere volentibus respondisse fertur, postea quam Afris servierat, dignitatem illic honesti civis habere non posset; eumque Carthaginenses, quoniam contra eos in romano senatu egerat, gravissimis suppliciis necaverunt: qui cruciatus non sunt pro fide illius patriæ contemnendi, ad cujus beatitudinem fides ipsa perducit? Aut quid retribuetur Domino pro omnibus quæ retribuit³, si pro fide, quæ illi debetur talia fuerit homo passus, qualia pro fide quam perniciosissimis inimicis debebat passus est Regulus? Quomodo autem se audebit extollere de voluntaria paupertate Christianus, ut in hujus vitæ peregrinatione expeditior ambulet viam, quæ perducit ad patriam, ubi veræ divitiæ ipse Deus est, cum audiat vel legat L. Valerium (23), qui in suo defunctus est consulatu, usque adeo fuisse pauperem, ut nummis a populo collatis ejus sepultura curaretur? audiat vel legat Q. Cincinnatum, cum quatuor jugera possideret, et ea suis manibus coleret, ab aratro esse adductum, ut dictator fieret, major utique honore quam consul; victisque hostibus, ingentem gloriam consecutum in eadem paupertate mansisse⁴? Aut quid se magnum fecisse prædicabit, quod nullo præmio mundi hujus fuerit ab æternæ illius patriæ societate seductus, cum Fabricium didicerit tantis mune-

¹ Matth. viii, 22. — ² Supra, lib. i, c. 15 et 24. — ³ Psal. cxv, 12. — ⁴ Liv. lib. iii. Valer. lib. iv, c. 4.

ribus Pyrrhi regis Epirotarum, promissa etiam quarta parte regni, a romana civitate non potuisse divelli, ibique in sua paupertate privatum manere maluisse? Nam illud quod rempublicam, id est, rem populi, rem patriæ, rem communem cum haberent opulentissimam atque ditissimam, sic ipsi in suis domibus pauperes erant, ut quidam eorum, qui jam bis consul fuisset, ex illo senatu pauperum hominum pelleretur notatione censoria, quod decem pondo argenti in vasis habere compertus est; ita iidem ipsi pauperes erant, quorum triumphis publicum ditabatur ærarium: nonne omnes Christiani, qui excellentiore proposito divitias suas communes faciunt, secundum id quod scriptum est in Actis Apostolorum, ut distribuatur unicuique, sicut cuique opus est¹; et nemo dicat aliquid proprium, sed sint illis omnia communia², intelligunt se nulla ob hoc ventilari oportere jactantia, id faciendo pro obtinenda societate Angelorum, cum pene tale aliquid illi fecerint pro conservanda gloria Romanorum?

III. Hæc et alia, si qua hujuscemodi reperiuntur in literis eorum, quando sic innotescerent, quando tanta fama prædicarentur, nisi romanum imperium longe lateque porrectum, magnificis successibus augetur? Proinde per illud imperium tam latum tamque diuturnum, virorumque tantorum virtutibus præclarum atque gloriosum, et illorum intentioni merces, quam quærebant, est reddita, et nobis proposita necessariæ commonitionis exempla: ut si virtutes, quarum istæ utcumque sunt similes, quas isti pro civitatis terrenæ gloria tenuerunt, pro Dei gloriosissima Civitate non tenuerimus, pudore pungamur; si tenuerimus, superbia non extollamur. Quoniam, sicut dicit Apostolus: « Indignæ sunt passionis hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis³. Ad huma-

¹ Act. II, 45. — ² Id. IV, 32. — ³ Rom. VIII, 18.

nam vero gloriam præsentisque temporis satis digna vita æstimabatur illorum. Unde etiam Judæi, qui Christum occiderunt, revelante Testamento Novo, quod in Vetere velatum fuit, ut non pro terrenis et temporalibus beneficiis, quæ divina providentia permixte bonis malisque concedit, sed pro æterna vita muneribusque perpetuis et ipsius supernæ Civitatis societate colatur Deus unus et verus, rectissime istorum gloriæ donati sunt; ut hi, qui qualibuscumque virtutibus terrenam gloriam quæsierunt et acquisierunt, vincerent eos qui magnis vitis datorem veræ gloriæ et Civitatis æternæ occiderunt atque respuerunt.

CAPUT XIX.

Quo inter se differant cupiditas gloriæ, et cupiditas dominationis.

INTEREST sane inter cupiditatem humanæ gloriæ, et cupiditatem dominationis. Nam licet proclive sit, ut qui humana gloria nimium delectatur, etiam dominari ardentè affectet; tamen qui veram licet humanarum laudum gloriam concupiscunt, dant operam bene judicantibus non displicere. Sunt enim multa in moribus bona, de quibus multi bene judicant, quamvis ea multi non habeant: per ea bona morum nituntur ad gloriam et imperium vel dominationem, de quibus ait Sallustius: « Sed ille vera via nititur¹. » Quisquis autem sine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene judicantibus displicere, dominari atque imperare desiderat, etiam per apertissima scelera quærit plerumque obtinere quod diligit. Proinde qui gloriam

¹ Sallust. in Catilin.

concupiscit, aut vera via nititur, aut certe dolis atque fallaciis contendit, volens bonus videri esse, quod non est. Et ideo virtutes habenti magna virtus est contemnere gloriam; quia contemptus ejus in conspectu Dei est, iudicio autem non aperitur humano. Quidquid enim fecerit ad oculos hominum, quo gloriæ contemptor appareat, ad majorem laudem, hoc est, ad majorem gloriam facere si credatur, non est unde se suspicantium sensibus aliter esse quam suspicantur, ostendat. Sed qui contemnit iudicia laudantium, contemnit etiam suspicantium temeritatem: quorum tamen, si vere bonus est, non contemnit salutem; quoniam tantæ justitiæ est qui de Spiritu Dei virtutes habet, ut etiam ipsos diligat inimicos; et ita diligat, ut suos osores vel detractores velit correctos habere consortes; non in terrena patria, sed superna; in laudatoribus autem suis quamvis parvipendat quod eum laudant, non tamen parvipendit quod amant; nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat diligentes: ideoque instat ardentem, ut potius ille laudetur, a quo habet homo quidquid in eo jure laudatur. Qui autem contemptor gloriæ, dominationis est avidus, bestias superat, sive crudelitatis vitiis, sive luxuriæ. Tales quidam Romani fuerunt. Non enim cura existimationis amissa, dominationis cupiditate caruerunt: multos tales fuisse prodit historia. Sed hujus vitii summitatem, et quasi arcem quamdam Nero Cæsar primus obtinuit; cujus fuit tanta luxuries, ut nihil ab eo putaretur virile metuendum: tanta crudelitas, ut nihil molle habere crederetur, si nesciretur. Etiam talibus tamen dominandi potestas non datur nisi summi Dei providentia, quando res humanas judicat talibus dominis dignas. Aperta de hac re vox divina est, loquente Dei Sapientia: « Per me » reges regnant, et tyranni per me tenent terram¹. » Sed ne

¹ Prov. viii, 15.

tyranni non pessimi atque improbi reges, sed vetere nomine fortes dicti existimentur, unde et Virgilius:

Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni¹.

Apertissime alio loco de Deo dictum est: « Qui regnare facit » hominem hypocritam propter perversitatem populi². » Quamobrem, quamvis, ut potui, satis exposuerim qua causa unus Deus verus et justus Romanos secundum quamdam formam terrenæ civitatis bonos adjuverit ad tanti imperii gloriam consequendam: potest tamen et alia causa esse latentior, propter diversa merita generis humani, Deo magis nota quam nobis; dum illud constet inter omnes veraciter pios, neminem sine vera pietate³, id est, veri Dei vero cultu veram posse habere virtutem; nec eam veram esse, quando gloriæ servit humanæ. Eos tamen, qui cives non sint Civitatis æternæ, quæ in sacris Litteris nostris dicitur Civitas Dei⁴, utiliores esse terrenæ civitati, quando habent virtutem vel ipsam, quam si nec ipsam. Illi autem, qui vera pietate præditi bene vivunt, si habent scientiam regendi populos, nihil est felicius rebus humanis quam si, Deo miserante, habeant potestatem. Tales autem homines virtutes suas, quantascumque in hac vita possunt habere, non tribuunt nisi gratiæ Dei, quod eas volentibus, credentibus, petentibus dederit, simulque intelligunt quantum sibi desit ad perfectionem justitiæ, qualis est in illorum sanctorum Angelorum societate, cui se nituntur aptare. Quantumlibet autem laudetur atque prædicetur virtus, quæ sine vera pietate servit hominum gloriæ, nequaquam Sanctorum exiguis initiis comparanda est, quorum spes posita est in gratia et misericordia veri Dei.

¹ Virg. Æneid. vii. — ² Job. xxxiv, 30. — ³ Vide infra lib. xix, c. 25. — ⁴ Psal. xlv, 5. xlvii, 2, 3 et 9. et lxxxvi, 3.

CAPUT XX.

Tam turpiter servire virtutes humanæ gloriæ, quam corporis voluptati.

SOLENT philosophi, qui finem boni humani in ipsa virtute constituunt, ad ingerendum pudorem quibusdam philosophis, qui virtutes quidem probant, sed eas voluptatis corporalis fine metiuntur, et illam per se ipsam putant appetendam, istas propter ipsam, tabulam quamdam verbis pingere¹, ubi voluptas in sella regali quasi delicata quædam regina considat; eique virtutes famulæ subjiciantur, observantes ejus nutum, ut faciant quod illa imperaverit: quæ prudentiæ jubeat, ut vigilanter inquireat, quomodo voluptas regnet, et salva sit; justitiæ jubeat, ut præstet beneficia, quæ potest, ad comparandas amicitias corporalibus commodis necessarias; nulli faciat injuriam, ne, offensis legibus, voluptas vivere secunda non possit: fortitudini jubeat, ut si dolor corpori acciderit, qui non compellat in mortem, teneat dominam suam, id est, voluptatem fortiter in animi cogitatione, ut per pristinorum deliciarum suarum recordationem mitiget præsentis doloris aculeos: temperantiæ jubeat, ut tantum capiat alimentorum, et si qua delectant, ne per immoderationem noxium aliquid valetudinem turbet, et voluptas, quam etiam in corporis sanitate Epicurei maximam ponunt, graviter offendatur. Ita virtutes cum tota suæ gloriæ dignitate tanquam imperiosæ cuidam et inhonestæ muliereculæ servient voluptati. Nihil hac pictura dicunt esse ignomi-

¹ Cic. lib. II. de finibus.

niosius et deformius, et quod minus ferre bonorum possit aspectus: et verum dicunt. Sed non existimo satis debiti decoris esse picturam, si etiam talis fingatur, ubi virtutes humanæ gloriæ serviant. Licet enim ista gloria delicata mulier non sit, inflata tamen est, et multum inanitatis habet. Unde non ei digne servit soliditas quædam firmitasque virtutum, ut nihil provideat prudentia, nihil distribuat justitia, nihil toleret fortitudo, nihil temperantia moderetur, nisi unde placeatur hominibus et ventosæ gloriæ serviatur. Nec illi se ab ista foeditate defenderint, qui cum aliena spernant judicia velut gloriæ contemptores, sibi sapientes videntur et sibi placent. Nam eorum virtus, si tamen ulla est, alio modo quodam humanæ subditur laudi. Neque enim ipse, qui sibi placet, homo non est. Qui autem vera pietate in Deum, quem diligit, credit et sperat, plus intendit in ea, in quibus sibi displicet, quam in ea, si qua in illo sunt, quæ non tam ipsi quam veritati placent: neque id tribuit, unde jam potest placere, nisi ejus misericordiæ, cui metuit displicere; de his sanatis gratias agens, de illis sanandis preces fundens.

CAPUT XXI.

Romanum regnum a Deo vero esse dispositum, a quo est omnis potestas, et cujus providentia reguntur universa.

QUÆ cum ita sint, non tribuamus dandi regni atque imperii potestatem, nisi Deo vero, qui dat felicitatem in regno cælorum solis piis; regnum vero terrenum et piis et impiis, sicut ei placet, cui nihil injuste placet. Quam-

vis enim aliquid dixerimus, quod apertum nobis esse voluit; tamen multum est ad nos, et valde superat vires nostras, hominum occulta discutere, et liquido examine merita dijudicare regnorum. Ille igitur unus verus Deus, qui nec iudicio, nec adiutorio deserit genus humanum, quando voluit, et quantum voluit Romanis regnum dedit: qui dedit Assiriis, vel etiam Persis, a quibus solos duos deos coli, unum bonum, alterum malum, continent literæ istorum: ut taceam de populo hebræo, de quo jam dixi, quantum satis visum est, qui præter unum Deum non coluit et quando regnavit. Qui ergo Persis dedit segetes sine cultu deæ Segetiæ, qui alia dona terrarum sine cultu tot deorum, quos isti rebus singulis singulos, vel etiam rebus singulis plures præposuerunt; ipse etiam regnum dedit sine cultu eorum, per quorum cultum se isti regnasse crediderunt. Sic etiam hominibus, qui Mario, ipse Caio Cæsari; qui Augusto, ipse et Neroni; qui Vespasianis, vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse et Domitiano crudelissimo: et ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino christiano, ipse apostatæ Juliano: cujus egregiam indolem decepit amore dominandi sacrilega et detestanda curiositas, cujus vanis deditus oraculis erat, quando fretus securitate victoriæ, naves, quibus victus necessarius portabatur, incendit; deinde fervide instans immodicis ausibus, et mox merito temeritatis occisus: in locis hostilibus egenum reliquit exercitum, ut aliter inde non posset evadi, nisi contra illud auspiciam dei Termini, de quo superiore libro diximus, romani imperii termini moverentur¹. Cessit enim Terminus deus necessitati, qui non cesserat Jovi. Hæc plane Deus unus et verus regit et gubernat, ut placet: etsi occultis causis, numquid injustis?

¹ Vide supra lib. IV, cap. XXIX.

CAPUT XXII.

Tempora exitusque bellorum ex Dei pendere iudicio.

Sic etiam tempora ipsa bellorum, sicut in ejus arbitrio est justoque iudicio et misericordia, vel atterere, vel consolari genus humanum, ut alia citius, alia tardius finiantur. Bellum piratarum a Pompeio, bellum punicum tertium a Scipione incredibili celeritate et temporis brevitate confecta sunt. Bellum quoque fugitivorum gladiatorum, quamvis multis romanis ducibus et duobus consulibus victis, Italiaque horribiliter contrita atque vastata, tertio tamen anno, post multa consumpta consumptum est¹. Picentes, Marsi et Peligni, gentes non exteræ, sed italicæ, post diurnam et devotissimam sub romano iugo servitutem², in libertatem caput erigere tentaverunt, jam multis nationibus romano imperio subjugatis, deletaque Carthagine: in quo bello italico, Romanis sæpissime victis, ubi et duo consules perierunt, et alii nobilissimi senatores: non diurno tamen tempore tractum est hoc malum; nam quintus ei annus finem dedit. Sed bellum punicum secundum cum maximis detrimentis et calamitate reipublicæ per annos decem et octo romanas vires extenuavit, et pene consumpsit: duobus præliis ferme septuaginta Romanorum millia ceciderunt. Bellum punicum primum per viginti et tres annos peractum est (24): bellum mithridaticum quadraginta annis³. Ac ne quisquam arbitretur rudimenta Romanorum fuisse fortiora ad bella citius peragenda, su-

¹ Livius, lib. XCV et XCVI. — ² Id. lib. LXXII, LXXIII, LXXIV, LXXV, LXXVI. — ³ Florus, lib. III.